

NOTITIAE 51 (2015), NR 1–12

Po przekroczeniu 50 roku publikowania czasopisma „Notitiae”, Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów podjęła decyzję o zakończeniu wydawania periodyku w formie papierowej. Od 2016 r. będzie on ukazywać się jedynie w pdf w postaci jednego tomu każdego roku i dlatego nie należy już odnawiać abonamentu. Wszyscy zainteresowani mogą tę publikację drukować i gromadzić bez zobowiązań finansowych (dostęp: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_notitiae_index_en.html). Obecnie rozważa się projekt udostępnienia *online* całego zbioru czasopisma.

W 2015 r. ukazały się dwa woluminy, w których obok dokumentów Stolicy Apostolskiej znalazły się artykuły naukowe, spośród których zdecydowana większość poświęcona została tematyce związanej z miłosierdziem, co niewątpliwie ma związek z ogłoszonym przez papieża Franciszka Nadzwyczajnym Jubileuszem Miłosierdzia.

W pierwszym zeszycie, obejmującym numery 1–6, znalazło się 10 artykułów. Corrado Maggioni w swoim studium zwraca uwagę na aspekty liturgiczne bulli *Misericordiae vultus* (*Aspetti liturgici della Bolla «Misericordiae vultus»*, s. 163–174). Zauważa on, że każdy Rok Święty łączy się w Kościele z pobożnymi praktykami, w tym ze spowiedzią i Komunią św. Papież Franciszek zwraca w swej bulli uwagę na ścisły związek jubileuszu miłosierdzia z sakramentem pojednania. Jest w niej mowa o inicjatywie „24 godziny dla Pana”, o sakramencie pojednania w okresie Wielkiego Postu i w innych okresach roku. Nowością jest rozesłanie kaptanów, nazwanych „misjonarzami miłosierdzia” W odniesieniu do Eucharystii bulla wskazuje, iż Jezus ustanawia ją w kontekście wyznania wiecznego miłosierdzia Bożego. Temat miłosierdzia jest obecny w kolekcie mszalnej Niedzieli Miłosierdzia, w czytaniach, a także w liturgii godzin. Ramy Roku Miłosierdzia są określone uroczystościami (Niepokalane Poczęcie i Jezusa Chrystusa, Króla Wszechświata). Artykuł kończy się refleksjami autora nt. „Bramy Miłosierdzia” i mistagogicznego przez nią przejścia.

Drugi artykuł zatytułowano *Celebrare la misericordia di Dio nell'«Ordo Missae»* („Celebracja miłosierdzia Bożego w *Ordo Missae*”, s. 175–191). Angelo Lameri rozpoczyna swoje opracowanie od zacytowania fragmentu modlitwy przed Mszą św. autorstwa św. Tomasza z Akwinu, która została zamieszczona w trzeciej edycji *Missale Romanum*. Sprawowanie Eucharystii stanowi źródło i szczyt posłannictwa Kościoła, który w łączności z Jezusem głosi i doświadcza Bożego miłosierdzia. Temat miłosierdzia uwydatniony jest w formułach aktu pokuty, które podkreślają potrzebę zbawienia przez ofiarę paschalną, z wewnętrzną akceptacją i uznaniem naszej grzeszności. Inwokacja *Kyrie* zachęca do chwalenia i wielbienia Chrystusa. Hymn *Gloria* jest wspianiałym śpiewem uwielbienia Boga w Trójcy z motywami

ślągnięcia o miłosierdzie. W liturgii słowa jest obecny Chrystus głoszący zbawienie. Wątki miłosierdzia mogą być w homilii i modlitwie powszechnej. Są one obecne w *Credo*. Ofiarowanie jest nieraz związane ze składką na ubogich, co jest wyrazem miłosierdzia. Modlitwa Pańska, znak pokoju i łamanie chleba mają również odniesienie do miłosierdzia. W modlitwie prywatnej przed przyjęciem Komunii celebrans poleca się miłosierdziu Bożemu. W artykule pominięto analizę modlitw eucharystycznych.

José Antonio Goñi Beásoain de Paulorena prezentuje publikację pt. *La Cuaresma, tiempo de la misericordia de Dios* („Wielki Post czasem Bożego miłosierdzia”, s. 192–200). Termin „miłosierdzie” jest wyjaśniony w słowniku jako przymiot Boga, który swą mocą przebacza grzechy i nędzy swoich stworzeń. Mówiąc o miłosierdziu Bożym, czynimy odniesienie do Bożej litości i przebaczenia. W Starym Testamencie miłosierdzie łączy się z dobrocią i wiernością, a także z matczyną miłością. Liturgia okresu Wielkiego Postu skupia się na pokucie człowieka i na miłosierdziu Boga. Okres ten rozpoczyna się od wzywania do nawrócenia, które polega na praktykowaniu modlitwy, jałmużny i postu. Praktyki te są często eksponowane w modlitwach mszalnych. Miłosierdzie Boże przeciwstawione jest w pewnym sensie Bożej sprawiedliwości i jawi się w wielu wypadkach jako mocniejsze i głębsze od niej. Miłosierdzie ma cechę nieskończoności i jest objawieniem Bożej wszechmocy. Liczne modlitwy mszalne często skupiają się na błaganiu o miłosierdzie dla człowieka grzesznego, który się nawraca. W tekstach euchologijnych miłosierdzie wyrażone jest zazwyczaj takimi synonimami, jak: dobroć, czułość, miłość, współczucie, przebaczenie i cierpliwość.

La misericordia del Padre. Itinerario biblico-liturgico di un'esplorazione („Miłosierdzie Ojca. Biblijno-liturgiczna droga rozpoznania”, s. 201–212) — to tytuł opracowania, którego autorem jest Renato De Zan. Teologię miłosierdzia znajdujemy w formułach euchologijnych Mszału i w tekstach biblijnych. W Starym Testamencie miłosierdzie Boga jest wyrażone trzema różnymi terminami hebrajskimi, które tłumaczy się jako: wierność, miłosierdzie, pobożność, czułość, współczucie, łaskawość, sprawiedliwość, prawość, hojność i jałmużna. W Lekcjonarzu na Wielki Post w cyklu C dwie pierwsze niedziele chrystologiczne ukazują podstawowe warunki przyjęcia Bożego miłosierdzia, objawionego w osobie Jezusa, zwłaszcza w Jego misterium miłości. W trzy kolejne niedziele, zwane teologicznymi, liturgia wprowadza stopniowo wiernych w misterium przebaczonego Boga. Najpierw ukazuje się podejście Jezusa do grzeszników, Jego wielkoduszność, po czym podkreśla się dobre ich przyjęcie, odrzucenie osądzania, pełne przebaczenie poza wszelkim ludzkim rozumowaniem. Misterium miłosierdzia bez granic bazuje na misterium Jezusa Chrystusa, który umiera za ludzi i jedna ich z Bogiem.

Jeremy Driscoll przybliży temat miłosierdzia w liturgii godzin. Są to refleksje na Jubileuszowy Rok Miłosierdzia (*Mercy in the Liturgy of the Hours. Reflections*

for the Jubilee Year of Mercy, s. 213–225). W artykule zostały omówione dwa elementy liturgii godzin: psalmy i pieśni. W bulli *Misericordiae vultus* papież Franciszek podkreśla, że Bóg jest ukazany w Starym Testamencie jako cierpliwy i łaskawy. Te słowa występują często razem, zwłaszcza w psalmach. Starożytna modlitwa żydowska znalazła w liturgii godzin wypełnienie w Jezusie Chrystusie, który w czasie ziemskiego życia modlił się psalmami. Chrześcijanin modlący się psalmami wchodzi w tę samą przestrzeń co Chrystus prowadzący dialog z Ojcem. Psalmi ukazują wielkość miłosiernego działania Boga i odnoszą się do wiecznego Słowa, które kontynuuje hymn chwały rozbrzmiewający w niebie na wieki. Jest to dialog między Wcielonym Słowem i Jego Ojcem, który ubogaca paschalne misterium. Hebrajski termin *hesed* wyraża niezawodną, miłosierną i wierną miłość. W tekście greckim ten termin jest zwykle tłumaczony jako miłosierdzie. Ewangeliczne kantyki Zachariasza, Maryi i Symeona są stałym elementem odpowiednich godzin liturgicznych. Wyrażają one Bożą chwałę i dziękczynienie za nasze odkupienie i są używane w Kościele rzymskim od wieków. Pomagają one przeżywać w różnych porach dnia miłosierdzie Boże z osobami, którym je przypisano.

W artykule zatytułowanym *La celebración del sacramento de la Penitencia. El abrazo de la misericordia del Padre* („Celebracja sakramentu pokuty. Uścisk miłosierdzia Ojca”, s. 226–239) José Luis Gutiérrez-Martin przedstawia niektóre aspekty sakramentu pojednania w wymiarze miłości Ojca do nawracającego się człowieka. Ekonomia zbawienia ukazana jest w sposób dramatyczny, jako ciągła konfrontacja misterium miłosierdzia z misterium nieprawości. Sakramentalne przebaczenie grzechów jest manifestacją dialogu, cudownej wymiany między Bogiem i człowiekiem, która rozpoczęła się od wcielenia Syna i realizuje się przez Jego paschalną ofiarę na krzyżu. Sakrament pojednania jest uprzywilejowanym elementem misterium miłosierdzia, zawsze aktualnym, obecnym i działającym w historii. Miłosierdzie Boże obejmuje wszystkie czasy i miejsca, i jawi się jako dar oczekujący na przyjęcie. Trybunał miłosierdzia jest miejscem duchowego uzdrowienia. Istotą sakramentu jest przede wszystkim to, aby pojednanie grzesznika z Bogiem realizowało się przez pojednanie z Kościołem. Jest to sakrament uzdrowienia i lekarstwo zbawienia. Obrzędy pokuty nawiązują do wymiaru leczniczego tego sakramentu. W dalszym fragmencie artykułu przytoczone są niektóre teksty z obrzędów pokuty, w których uwidacznia się Boże miłosierdzie. Jest ono obecne w czynnościach pokutującego, w formule rozgrzeszenia i w dialogu kończącym spowiedź. W obrzędzie pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem jest ono wyrażone w śpiewie, w formułach pozdrowienia, w oracji, w słowie Bożym, homilii, modlitwie litanijnej, w formule rozgrzeszenia oraz w uwielbieniu Boga za Jego miłosierdzie i w końcowej modlitwie dziękczynnej.

Giuseppe Midili publikuje artykuł o pobożności ludowej jako „miejscu teologicznym” Bożego miłosierdzia (*La pietà popolare come „luogo teologico” della*

misericordia divina, s. 240–253). Papięże wielokrotnie wskazywali na ważną rolę pobożności ludowej w życiu chrześcijan. Autor przytacza dokumenty Piusa XII, Pawła VI i Franciszka, w których poruszany jest temat pobożności ludowej. Franciszek w bulli *Misericordiae vultus* cytuje słowa Jana Pawła II: „Kościół żyje swoim autentycznym życiem, kiedy wyznaje i głosi miłosierdzie — najwspanialszy przymiot Stwórcy i Odkupiciela”. Autor artykułu uwydatnia aspekty miłosierdzia w pielgrzymkach do sanktuariów i w procesjach, które są znakiem Kościoła w drodze. Objasnia symbolikę przekroczenia Bramy Świętej, podkreśla znaczenie męki Chrystusa i kontemplacji tajemnicy miłosierdzia. W praktykach pobożności ludowej należy wskazać, że ważne jest nawrócenie i refleksja nad własnym życiem, a także ukazywanie Kościoła jako oazy miłosierdzia. Pobożność ludowa powinna uwrażliwiać na sytuacje niepewności i cierpienia obecne we współczesnym świecie.

W omawianym zeszycie zawarte są trzy artykuły w dziale „Studia”. Pierwsze studium, autorstwa abpa Arthura Roche’a, nosi tytuł: *Neither Male Nor Female: the Miracle & Meaning of „Sonship” in Christ Jesus* („Ani mężczyzna, ani kobieta: cud i znaczenie synostwa w Jezusie Chrystusie”, s. 254–265). Jest to referat, który był wygłoszony na Konferencji Biskupów Katolickich Kanady 15 września 2014 r. Arcybiskup skupia się na tłumaczeniu i pojmowaniu nazwy „syn Boży” w odniesieniu do chrześcijan. Wyrażenie to spotyka się w Nowym Testamencie, zwłaszcza w Listach św. Pawła do Galatów i do Rzymian. Autor studium nawiązuje najpierw do tekstów św. Grzegorza z Nyssy, w których jest stwierdzenie, że różnica między osobami Trójcy istnieje w ich wzajemnych relacjach. Jezus jest ukazany w *Credo* jako „Bóg z Boga, Światłość ze Światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego. Zrodzony a nie stworzony, współistotny Ojcu” Grzegorz naucza, że należy trzymać się nazwy: „Ojciec, Syn i Duch Święty”, aby mieć pojęcie o Tym, który jest rzeczywiście Istniejący; „który jest jeden, a jednak nie jeden”. Święty Paweł powiada: „Wszyscy bowiem dzięki tej wierze jesteście synami Bożymi..., nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie” (Ga 3,26.28). Wszyscy jesteśmy przybranymi synami (por. Ga 4,4). W Liście do Rzymian Paweł mówi o tych, których prowadzi Duch Boży, że są synami Bożymi, dziećmi i dziedzicami Boga (por. Rz 8,14-17). Apostoł nigdy nie używa terminu „córka” w odniesieniu do nowego życia.

Istotną rolę w posoborowej reformie liturgicznej odegrała Konstytucja *Sacro-sanctum Concilium*. Angelo Lameri w studium pt. *La redazione del testo di «Sacro-sanctum Concilium»: fase preparatoria* (s. 266–289) przybliży działania przygotowawcze do publikacji tekstu tego pierwszego dokumentu soborowego. Komisja liturgiczna przygotowująca Konstytucję liturgiczną została ustanowiona przez Jana XXIII 5 czerwca 1960 r. Jej przewodniczącym został kard. Gaetano Cicognani, a sekretarzem o. Annibale Bugnini. W późniejszym czasie powołano podkomisje, które zaczęły opracowywać różne tematy z zakresu liturgii. W sierpniu 1961 r. po-

jawiała się pierwsza redakcja konstytucji. Dwie następne redakcje przedstawiono w listopadzie 1961 r. i w styczniu 1962 r. Lameri wiele uwagi poświęca debacie na temat czynnego uczestnictwa wiernych w liturgii. Mówi o propozycjach przedstawionych przez takich teologów, jak Giulio Bevilacqua, Pierre Jounel, Aimon-Marie Roguet i Karl Rahner. Niektórzy z nich nalegali, aby teksty i obrzędy uczynić zrozumiałymi dla wiernych. Proponowano wprowadzić do liturgii języki narodowe, zredukować pewne czynności i gesty, ołtarz ustawić w kierunku wiernych, ułożyć nowy cykl czytań oraz uwydatnić rolę śpiewu i milczenia.

Ostatnie studium zeszytu dotyczy aktualnej sytuacji w liturgii ambrozjańskiej (*Liturgia ambrosiana. Situazione attuale*, s. 290–298). Norberto Valli twierdzi, że św. Ambroży nie może być uważany za jedynego twórcę tej liturgii, która posiada nazwę od jego imienia. Ryt ambrozjański po Soborze Watykańskim II został poddany odnowie. W 1970 r. zatwierdzono liturgię Wielkiego Tygodnia. Mszał ukazał się w 1976 r. po włosku, a w 1981 i 1990 r. po łacinie. W 1977 r. wydano obrzędy pogrzebu, zaś w latach 1980–1983 opublikowano odnowioną liturgię godzin. W 1994 r. ukazał się rytuał dotyczący Komunii i kultu eucharystycznego poza Mszą. W 1997 r. pojawił się antyfonarz ze śpiewami ambrozjańskimi. Nowy lekcjonarz zatwierdzono w 2008 r.

Drugi zeszyt czasopisma „Notitiae”, obejmujący numery 7–12, na początku prezentuje publikację Kongregacji, bez podania konkretnego autora, na temat nowego odkrycia obrzędów pokuty. W praktyce jest to omówienie rytuału z licznymi odnośnikami do jego tekstów. Ponadto w zeszycie jest sześć publikacji dotyczących miłosierdzia i dwie różnotematyczne.

Manuel Nin prezentuje artykuł pt. *Misericordia invocata e donata. Due omelie di Anastasio Sinaita (VII secolo)* („Miłosierdzie wzywane i dawane. Dwie homilie Anastazego Synaity, VII w.”, s. 399–411). Teksty liturgiczne Kościołów chrześcijańskich, zwłaszcza wschodnich, zachęcają często do nawrócenia, odnowy i korzystania z Bożego miłosierdzia, objawionego w pełni w Jezusie Chrystusie. Pomimo grzeszności człowieka, Bóg pozostaje zawsze wierny w swoim miłosierdziu. Anastazy Synaita napisał kilka homilii i komentarzy do psalmów. Autor artykułu przytacza i omawia liczne fragmenty homilii na temat *Świętej Eucharystii i Komentarza do Psalmu 6*, w których uwidacznia się miłosierdzie Boże. W homilii porusza najpierw grzechy, na które „nikt z nas nie zważa, a zajmuje się grzechami innych” Zachęca do nawrócenia i do współpracy z prezbiterami na drodze zbawienia. Każdy grzech popełnia się w krótkim czasie, ale krzywdy doznane z tego powodu trwają w sercu długo. Dlatego trzeba przebaczać, aby otrzymać przebaczenie. Nie należy osądzać brata, trzeba zapomnieć doznane krzywdy, by bezpiecznie przybyć do Chrystusa. W *Komentarzu do Psalmu 6* Anastazy rozwija najpierw temat własnych grzechów i uznania własnej grzeszności. Przedstawia listę interwencji miłosiernego Boga w życie człowieka. Zachęca do odrzucenia lęku i do powrotu do Chrystusa.

Podkreśla, że na żal nigdy nie jest za późno. Bóg okazuje miłosierdzie wszystkim, którzy uciekają się do Niego.

Eucharystia jest sakramentem uzdrowienia i pod tym kątem jest rozważana w artykule autorstwa Cesarego Girauda, zatytułowanym *L'Eucaristia come sacramento di guarigione* (s. 412–427). Katechizm Kościoła Katolickiego wyróżnia sakramenty inicjacji chrześcijańskiej i sakramenty uzdrowienia. W tej strukturze Eucharystia zajmuje wyjątkowe miejsce. Jest ona darem, który nie może być zredukowany tylko do wymiaru uczy. Nie można tu pomijać faktu, że posiada ona wymiar ofiarniczy, bazujący na wydarzeniach Triduum Paschalnego. Jest ona darem, który można odkryć w modlitwach eucharystycznych tak Kościołów wschodnich, jak i Kościoła zachodniego. Jest ona lekarstwem na ludzkie słabości. Cyryl Jerozolimski wyjaśnia, że Komunia oznacza „rzeczy święte dla świętych”, czyli te rzeczy święte są po to, aby nas przemieniać w świętych. Św. Ambroży z kolei powiada, że kto ma ranę, ten potrzebuje lekarstwa. Raną są nasze grzechy, a lekarstwem jest niebiański i czcigodny sakrament. Natomiast Mikołaj Cabasilas (XIV w.) naucza, że każdego dnia obrażamy Boga, dlatego potrzebujemy nawrócenia, pokuty i zwycięstwa nad grzechem. Nie możemy jednak przeciwdziałać grzechowi, jeśli nie złączymy się z Eucharystią, jedynym środkiem zaradczym, który istnieje na wszelkie zło ludzi.

Kolejna publikacja jest opatrzona tytułem: *Il grembo della misericordia. Sul linguaggio non-verbale alla base dell'«Ordo Paenitentiae»* („Łono miłosierdzia. O języku niewerbalnym na bazie *Ordo Paenitentiae*”, s. 428–458). Jej autor, Juan Rego, zauważa, że stan aktualny wiadomości o programach dotyczących obrzędów sprawowania sakramentu pojednania na przestrzeni wieków nie różni się w sposób znaczący od wskazań zawartych w Sakramentarzu gelazjańskim z VII w., w którym mówi się o włosiennicy, modlitwie i prostracji „w łonie Kościoła”. Od XIV w. dąży się do ujednoczenia obrzędów pokuty. W Pontyfikale rzymskim z 1595–1596 r. i Rytuale z 1614 r. te obrzędy mają już formę dosyć stabilną. Po zaniku pokuty publicznej system obrzędowy przewiduje jednego szafarza i jednego penitenta, stając się zwyczajną praktyką aż do zakończenia Soboru Watykańskiego II. Obraz łona Kościoła od XIII w. zastępuje się wyrażeniem „w środku Kościoła”. Z kolei średniowieczne penitencjały wskazują, że obrzędy pokuty sprawowane są w różnych miejscach kościelnego budynku. Mówi się tu o pojednaniu przed ołtarzem i przed absydą, podkreśla się znaczenie relikwii i krzyża. Wraz z pojawieniem się konfesjonałów zaczęto je przyozdabiać obrazami, które najczęściej przedstawiały ukrzyżowanego Chrystusa.

Jo Hermans pisze na temat wymiaru miłosierdzia w *Ordo Unctionis Infirmorum* (*Die Dimension der Barmherzigkeit im „Ordo Unctionis Infirmorum”*, s. 459–479). Dostrzega on, że typiczne wydanie obrzędów namaszczenia chorych z 1972 r. posiada powiązania sakramentu z okazywaniem chorym miłosierdzia, które polega na niesieniu im ulgi i wsparcia, także w wymiarze charytatywnym. Hermans na-

wiązuje do przemówienia Franciszka podczas audiencji generalnej z dnia 26 lutego 2014 r., gdzie papież zaznaczył, że mówienie o namaszczeniu chorych pomaga nam poszerzyć spojrzenie na doświadczenie choroby i cierpienia w aspekcie Bożego miłosierdzia. Papież na bazie fragmentu z Listu św. Jakuba Apostoła (5, 14-15) zachęcał wiernych, by wzywali kapłanów do ludzi chorych. W artykule jest również odniesienie do Katechizmu i Konstytucji o liturgii świętej. Wiele uwagi poświęca się formule namaszczenia chorych, której początkowy fragment pojawił się w formule Pontyfikatu rzymskiego z XII w., w którym jest mowa o najłitościwszym miłosierdziu Pana. Podobna formuła rozgrzeszenia, ale bardziej rozbudowana, znajduje się w Pontyfikale rzymskim z XIII w., z którego przejdzie do Rytuału z 1614 r. Aktualną formułę, złożoną z dwóch części, Hermans podzielił na cztery fragmenty i każdy fragment poddał analizie, zwracając szczególną uwagę na zagadnienie miłosierdzia Bożego. Ostatnie stronicie studium nawiązują do dalszych tekstów obrzędów, które mają związek z miłosierdziem. Spotyka się w nich zachętę do niesienia pomocy chorym w przyjęciu Bożego miłosierdzia obecnego w sakramentach.

Giovanni Di Napoli omawia zagadnienie miłosierdzia Bożego w okresie Triduum i Wielkanocy. Artykuł jest zatytułowany «*Da nobis intellegere misericordiam tuam*». *Pasqua: tempo di più intensa esperienza della misericordia* („Daj mi zrozumieć twoje miłosierdzie». Pascha: czas większego doświadczenia miłosierdzia”, s. 480–506). Opracowanie rozpoczyna się od kilku fragmentów z homilii Leona Wielkiego, w których święty papież porusza temat miłosierdzia. Jednakże Di Napoli skupia się przede wszystkim na tekstach eucharystycznych Mszału rzymskiego z 2002 r., w których są obecne następujące terminy: *miser cordia*, *miseratio*, *pietas* i *indulgentia*. W celebracji Męki Pańskiej treści o miłosierdziu obecne są w liturgii słowa, w oracji poprzedzającej tę liturgię, w modlitwie powszechnej, w modlitwie po Komunii i w modlitwie nad ludem. W Wigilię Paschalną termin „miłosierdzie” jest w modlitwie po siódmym czytaniu i w modlitwie błogosławieństwa wody. W okresie Wielkanocy spotykamy go w kolekcie II niedzieli, w kolekcie soboty II tygodnia, w piątek po Wniebowstąpieniu, w modlitwie nad darami, w kolektach wtorku i środy VII tygodnia. Termin *miseratus* występuje w modlitwie nad darami i w modlitwie po Komunii w piątek po VII niedzieli. Z kolei termin *pietas* jest obecny w modlitwie po Komunii piątku oktawy Wielkanocy, w kolekcie czwartku III tygodnia i w kolekcie czwartku IV tygodnia Wielkanocy. Wspomniane teksty opatrzone są komentarzem, zaś w przypisach podane są liturgiczne źródła, z których się wywodzą.

Ostatni z artykułów mających związek z tematyką miłosierdzia został napisany przez Claudio Magnolio, który nadał mu tytuł: *Sulle tracce della misericordia nel Messale Ambrosiano. Dal «Kyrie eleison» ai canti del tempo di Quaresima* („Po śladach miłosierdzia w Mszału ambrojańskim. Od *Kyrie eleison* do śpiewów okresu Wielkiego Postu”, s. 507–521). Podczas sprawowania Eucharystii wezwania *Kyrie eleison*, które są prośbą o miłosierdzie, pojawiają się trzykrotnie: w akcie

pokuty, w modlitwie powszechnej i przed końcowym błogosławieństwem. Obrzędy Mszy ambrojańskiej mają cztery śpiewy własne: na wejście, po Ewangelii, przy łamaniu chleba i na Komunię. W okresie Wielkiego Postu teksty tych śpiewów charakteryzują się bogactwem teologicznym i duchowym, związanym z miłosierdziem, przebaczeniem grzechów, łaskawością, rozgrzeszeniem i oczyszczeniem. W artykule znalazło się po kilka śpiewów niedzielnych, sobotnich i ferialnych. W analizowanych tekstach brakuje jednak akcentowania miłosierdzia jako cnoty, którą wierni powinni praktykować wobec bliźnich.

W dziale studiów najpierw pojawia się artykuł zatytułowany *Le orazioni collette «in professione religiosa»*. Dalla «*lex orandi*» alla «*lex vivendi*» („Kolekty w Obrzędach profesji zakonnej. Od *lex orandi* do *lex vivendi*”, s. 522–541). Jego autor, Vincenzo Calabrese, przypomina, że w posoborowej reformie obrzędów profesji zakonnej dokonano odnowy m.in. tekstów euchologijnych. W aneksie obrzędów znalazły się cztery nowe formularze mszalne, które łączą się z tą samą prefacją. Do modlitw eucharystycznych dołączono wspomnienie ofiarowania profesów wieczystych. Calabrese omawia dosyć krótko kolekty i inne teksty euchologijne, w których eksponuje się przede wszystkim konieczność naśladowania Chrystusa, co jest najwyższą normą dla każdej osoby zakonnej. Mało jest w nich treści na temat natury życia zakonnego i jego roli w Kościele. W analizowanych formułach uwidacznia się akcentowanie aspektu eschatologicznego, chrystologicznego i pneumatologicznego.

Końcowe studium periodyku dotyczy kalendarzy własnych w świetle instrukcji *Calendaria Particularia* i rozporządzeń normatywnych (*I Calendari Propri secondo l'Istruzione «Calendaria Particularia» e le successive disposizioni normative*, s. 542–601). Każdy kalendarz własny w Kościele łacińskim powinien pozostawać w relacji do kalendarza ogólnego, co jednak niejednokrotnie stwarza problemy, które stara się naświetlić w swojej publikacji Mario Lessi Arriosto. Napięcia między obchodami okresowymi i obchodami związanymi ze świętymi pojawiły się już w średniowieczu. Po publikacji ksiąg liturgicznych Piusa V Kościoły lokalne i rodziny zakonne, chcąc zachować cześć dla własnych świętych, przewidywały ułożenie kalendarzy własnych. Z tego powodu potrzebne były interwencje i reformy podejmowane przez papieży w różnych okresach. 24 czerwca 1970 r. Kongregacja Kultu Bożego opublikowała instrukcję *Calendaria Particularia*, zawierającą zasady i normy ogólne dotyczące stosowania kalendarzy własnych. Wraz z upływem lat liczba świętych i błogosławionych rosła i potrzebne były notyfikacje, które normowały wprowadzenie ich obchodów do liturgii. Instrukcja składa się z wprowadzenia i pięciu rozdziałów, które dotyczą kolejno norm ogólnych, celebracji obchodów własnych, wskazań związanych z mszami oraz przywilejów i indultów liturgicznych. Po dosyć szczegółowej prezentacji, autor studium wyraża pragnienie, aby kalendarze własne rytu rzymskiego były nadal redagowane i pozostawały w zgodności z precyzyjnymi normami, a równocześnie, aby były otwarte i w ten sposób sprzyjały dobru Ludu Bożego.

Ostatnia publikacja zeszytu zawiera dokument biskupów Katalonii na Adwent 2015 r., który skupia się na ewangelizacji przez liturgię i na pościu, by odnawiać świat przez miłosierdzie.

O. Kazimierz Lijka OMI